

Dwergvinvissen in de Noordzee

Kees Camphuysen

In de vroege morgen van 10 juni 2004 belde de kapitein van de veerboot *Schulpengat* (Texel-Den Helder) dat er die morgen een walvis voor het schip was opgedoken. Een acht meter lange griend, dat wist hij zeker. Gelukkig waren er meer waarnemers die hadden opgelet. De eerste dwergvinvis in jaren in Nederlandse wateren was een feit.

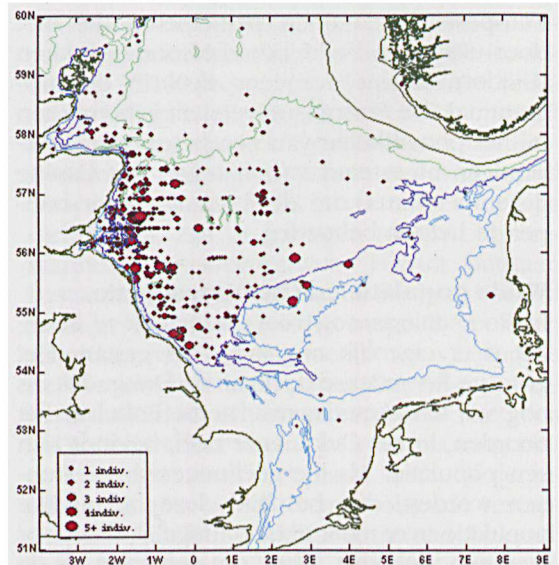
De dwergvinvis, *Balaenoptera acutorostrata*, is de meest voorkomende walvis in de Noordzee. Het voorvoegsel 'dwerg' is misleidend, maar met een lichaamslengte van hooguit 9 à 10 meter is de dwergvinvis de kleinste vinvis. Voor de walvisjagers van weleer was hij een teleurstellend klein beestje.

In de Atlantische Oceaan komt de dwergvinvis voor van de evenaar tot in de pakijzone en is hij algemeen rond Groenland, IJsland, Spitsbergen, Noorwegen en de Britse Eilanden. Hij komt vooral voor op het continentale plat (0-1000m diepte); werkelijk diep oceaanaanwater wordt gemedend. Rond Spitsbergen en IJsland en in de Noorse Zee wordt de dwergvinvis tegenwoordig door de Noren en IJslanders bejaagd.

Voorkomen in de Noordzee

Voor de Engelse en Schotse oostkust worden, tijdens vogeltellingen in de zomer, in de Noordzee elk jaar regelmatig dwergvinvissen gezien (Fig. 1). Bijzonder rijk aan walvisachtigen is het voedelijke gebied ten oosten van de Firth of Forth bij Edinburgh (Wee Bankie, Marr Bank). Een twee weken durende inventarisatie in juni 2003 leverde daar maar liefst 422 waarnemingen van dwergvinvissen op.

In het Nederlandse deel van de Noordzee is de dwergvinvis bijzonder zeldzaam, alleen rond de Doggersbank, in het uiterste noorden van het Nederlands Continentaal Plat (NCP) worden zij af en toe gezien. Het eerste goed gedocumenteerde geval was een waarneming op 30 mei 1987 van maar liefst twaalf exemplaren (9 op 55°10'NB, 2°34.5'OL; 3 op 55°25.7'NB, 2°56.0'OL; door Henk Baptist en Bert Vliegers). In totaal zijn er van het NCP nu 22 waarnemingen bekend (37 exemplaren), waarvan drie strandingen van levende exemplaren (Zoutelande, november 1994; Terschelling,

Figuur 1: Waarnemingen van dwergvinvissen in de Noordzee (1980-2003; Marine Mammal Database)

maart 1998; en Noordwijk, april 2001), één onzekere waarneming vanaf de kust (Scheveningen, oktober 1997), vier waarnemingen vanaf platforms en een kotter in de Zuidelijke Bocht (een twijfelachtige waarneming op 28 juni 1994, en beter gedocumenteerde gevallen op 11 mei 1997, 18 april 2002 en 6 november 2002) en tenslotte het geval in het Marsdiep in de zomer van 2004. In het oostelijke deel van de Noordzee en in de Duitse Bocht is de dwergvinvis uitgesproken zeldzaam. Op de Nederlandse kust zijn er deze eeuw 16 aangespoeld, waarvan tien na de Tweede Wereldoorlog.

Herkenning

De dwergvinvis is een relatief kleine, soepel zwemmende walvis, met een spitse snuit en

Figuur 2: Karakteristiek beeld van de dwergvinvis aan de oppervlakte: een grote grijze rug, met meedraaiend krom vinnetje. Soms is een blaaswolk zichtbaar. De onscherpe vogel links is een Jan-van-Gent. Foto: Kees Camphuysen

een haakvormig, concaaf gekromde vin achter op de rug. De flippers zijn smal en spits en de romp is torpedevormig. Het lichaam heeft een wat dolfinachtige bouw, maar dat valt alleen onder water op. Hij meet gemiddeld 7 à 8, maximaal 9,5 of in uitzonderlijke gevallen zelfs ruim 10 meter. De wijfjes worden gemiddeld wat groter dan de mannetjes. Dwergvinvissen wegen ongeveer 8 ton.

Op zee is het eerste dat doorgaans zichtbaar wordt een grote grijze rug met een klein vinnetje (Fig. 2). De zwembeweging doet wat aan die van de bruinvis denken, als een draaiend wiel aan de oppervlakte, maar dan veel groter. De blaaswolk, zo die al te zien is, valt niet bijzonder op en alleen in de poolstreken komt het wel voor dat dwergvinvissen op grote afstand dankzij de 'blast' ontdekt worden.

Het zien van een 'grote grijze rug met een kromme rugvin' alleen is niet genoeg voor een zekere determinatie. Doorgaans verschijnt een dwergvinvis drie of vier keer kort na elkaar aan de oppervlakte en tijd en plaats van bovenkomen zijn dan redelijk voorspelbaar. Met de fotoserie (Fig. 3) wordt in beeld gebracht hoe door een ademhalende dwergvinvis het wateroppervlak wordt benaderd en doorbroken. Op het moment dat het dier het wateroppervlak breekt, moet worden vastgesteld of het een vlakke kop of een bolle kop (zoals bijvoorbeeld een butskop, *Hyperoodon*

ampullatus) heeft. Een hoog, geprononceerd spuitgat (doorgaans in combinatie met een duidelijke blaaswolk) en het geleidelijk aan de oppervlakte verschijnen van een enorme rug waarop met vertraging tenslotte de rugvin zichtbaar wordt, wijst op één van de grotere vinvissen.

De kleurverdeling is eenvoudig: donkergrijs van boven en wit van onder. Het contrast op de flank is bij de meeste exemplaren aanzienlijk, maar soms is de overgang geleidelijker door verschillende grijstinten. In de felle zon kan een dwergvinvis evengoed lichtbruin lijken en de kleur van een walvis moet daarom altijd met de nodige argwaan bezien worden! Niet vaak genoeg kan worden gewezen op de gevaren van het gebruik van rugkleuren bij determinatie, veroorzaakt door wisselende belichting. Karakteristiek is de witte band over de flipper: geen enkele andere soort heeft dit kenmerk. Onder gunstige condities kan deze witte band als een witte vlek door het wateroppervlak schemeren, maar bij de minste golfslag blijft ze helaas al verborgen (Fig. 4-5). Overigens ontbreekt de witte band op de flipper bij de ondersoort die in de oceanen rond Antarctica voorkomt. Sommige veldgidsen geven aan dat de dwergvinvis lichte vegen op de flank en rug heeft, vlak achter de kop, enigszins als de kieuwen van een vis. Op grond van eigen waarnemingen van honderden dwergvinvissen

in en rond de Noordzee kan ik concluderen dat dergelijke vlekken hier niet voorkomen en op geen van de foto's bij dit stuk is een dergelijk kieuwvormig vlekkenpatroon te zien.

De rugvin, achter op de rug, is enigszins variabel van vorm. Hij ziet er meestal uit als een kromme haak, met een holle achterkant en

een ronde voorzijde (Fig. 6). Sommige individuen hebben een rechtere, strakkere rugvin en bedacht moet worden dat de waarnemingshoek het beeld kan vertekenen. De rugvin is tamelijk klein, maar bij voor- of achter-aanzicht, als het grootste deel van het lichaam door optisch bedrog wegvalt, kan de rugvin dolfijnachtige proporties lijken te hebben.

Figuur 3: Opduikende dwergvinvis waarbij de vlakke kop, het ontbreken van een (zichtbare) spuitwolk, het krommen van de rug bij het onderduiken en de vorm van de rugvin goed te zien zijn. Foto's: Kees Camphuysen

Figuur 4: Onderduikende dwergvinvis waarbij de witte flipperband goed te zien zijn. Foto: N. Poelstra

Figuur 5: Rondlummelende dwergvinvis onder een productieplatform op het Nederlands Continentaal Plat. Het typische model (spitse kop) en de witte flipperbanden zijn prachtig zichtbaar. Foto: M. Jut en F. de Vreeze

De typische zwembeweging is een rollende beweging aan de oppervlakte waarbij het rugvinnetje als bij de bruinvis komt 'langsdraaien'. De rollende beweging is drie of vier keer kort na elkaar zichtbaar en bij de laatste keer, de inleiding voor een diepere en langdurigere duik, verschijnt het staartstuk sterker gekromd en veel hoger uit het water (Fig. 3). Normaal verschijnt de staartvin niet boven water. Enkele minuten later herhaalt deze procedure zich. Het wegduiken en dus voor langere tijd verdwijnen is door dit gedrag gemakkelijk te voorspellen. Snel zwemmende dwergvinvissen kunnen een opmerkelijk hoge snelheid behalen. Doorwaans komen ze dan vaak boven en zijn de duiken oppervlakkig (weinig gekromd rug). Door de enorme waterverplaatsing creëren ze een flinke 'hekgolf' en bij het bovenkomen ontstaan brede schuimkrullers naar beide zijden. De reden voor snel zwemmen kan een naderend schip zijn (vluchtmanoeuvre), een aanvallende groep orca's, *Orcinus orca*, of een andere bedreiging.

Veel veldgidsen noemen 'breaching' (hoog uit het water opspringen) als een vaak voorkomend gedrag van dwergvinvissen, maar in de Noordzee wordt dit niet erg vaak gezien. De vinvissen komen normaliter niet helemaal los van het water; meestal springt het dier tot niet veel meer dan de helft van lichaam omhoog (Fig. 7). Toch is de massa van de dieren groot genoeg om een kolossale waterverplaatsing tot gevolg te hebben. De witte band op de flipper kan bij opspringende dwergvinvissen prachtig bekeken worden en ze sluit elke verwarring met een andere walvis uit.

Verwarring met andere soorten

Een ontmoeting met een walvis in de Noordzee is normaal gesproken een ontmoeting met een dwergvinvis en dit is dan ook de eerste soort waaraan gedacht moet worden. Toch is het zien van een flinke, grijze rug met een klein haakvormig rugvinnetje alleen niet genoeg om meteen tot naamgeving over te gaan. De beide kleinere vinvissen, de dwergvinvis en de hier niet besproken noordse vinvis, *Balaenoptera borealis*, zijn niet altijd eenvoudig van elkaar te onderscheiden. Op lagere breedten is een duidelijk zichtbare blaaswolk van een kleinere vinvis een goede reden om aan de noordse vinvis te denken. In het hoge noorden kan een dwergvinvis ook metershoge blaaswolken produceren en in tropische gebieden is de 'blast' bij de grotere soorten lang niet altijd duidelijk te zien. Volwassen noordse vinvissen zijn aanmerkelijk groter dan dwergvinvissen, maar jonge dieren kunnen gemakkelijk met deze soort worden verward. De vorm van de rugvin, hoger en merkwaardig 'geknikt' bij de noordse vinvis, haakvormig gekromd bij de dwergvinvis, kan een indicatie geven. Een kenmerk, waardoor beide soorten met zekerheid kunnen worden onderscheiden, zit hem in de witte flipperband. Een ander kenmerk, maar daarvoor is veldervaring met beide soorten een vereiste, is de soepele manier van zwemmen ('rollen') zoals de dwergvinvis dat doorgaans laat zien.

Verwarring is ook goed mogelijk met de butskop, een soort waarvan in de Noordzee en ook in Nederlandse kustwateren af en toe

Figuur 6: Karakteristiek beeld van kalm zwemmende dwergvinvis met concave rugvin, hier ten noorden van Spitsbergen. Foto: Kees Camphuysen

Figuur 7: Dwergvinvis 'breaching'. Foto's: Kees Camphuysen

exemplaren worden gezien. Het karakteristieke beeld, een grijze rug met kleine rugvin, is typisch voor de dwergvinvis, maar lijkt sterk op dat van een butskop. Butskoppen zijn onder vrijwel alle lichtomstandigheden (licht-) bruin van kleur, terwijl dwergvinvissen meestal grijs of zwart lijken. Het kopprofiel, plat met een iets verhoogd spuitgat bij de dwergvinvis, moet goed gezien worden alvorens men tot een definitieve determinatie kan overgaan. Aangeraden moet daarom worden om bij elke vermeende dwergvinvis te trachten het bovenkomen van het dier in een kijkerbeeld te 'vangen' om zo een goede indruk te krijgen van de vorm van de kop (Fig. 3).

Verder lezen?

- Ellis, R., 1988. *The Book of Whales*. Alfred A. Knopf, New York.
- Folkens P.A., R.R. Reeves, B.S. Stewart, P.J. Clapham & J.A. Powell., 2002. *Guide to marine mammals of the world*. National Audubon Society, A.A. Knopf, New York.
- Hoyt, E., 1984. *The Whale Watcher's Handbook*. Madison Press Book, Double-day & Comp. Inc., Garden City.
- Martin, A.R., 1990. *A discovery guide Whales*. Salamander Books, London.

Kees Camphuysen, NIOZ, Texel
Postbus 59, 1790 AB Den Burg
kees.camphuysen@wxs.nl

Marine Mammal Database

Zichtwaarnemingen van walvisachtigen worden verzameld in de Marine Mammal Database, indertijd door de auteur van dit stuk opgezet voor de Nederlandse Zeevogelgroep om te zorgen dat waardevolle gegevens voor de toekomst niet verloren gaan en omdat het samenbrengen van gegevens tot veel meer inzicht leidt dan het apart houden van bestanden en ervaringen. Iedereen die een walvisachtige in Nederland of daarbuiten waarneemt, wordt dan ook uitgenodigd om de gegevens te melden aan dit centrale archief. De gegevens worden op het web geplaatst, zodat iedereen kennis kan nemen van recente waarnemingen en het materiaal is toegankelijk voor serieuze onderzoekers of beschrijvers van bijvoorbeeld regionale fauna's, zodat de gegevens uiteindelijk de bescherming van deze dieren

ten goede kunnen komen. Wel gezien, maar niet gemeld is hetzelfde als niet gezien! Gegevens (beschrijving van de waarneming, aantal dieren, datum, tijd, plaats in geografische coördinaten of plaatsnaam en liefst een foto als het om iets anders gaat dan een bruinvis) kunnen worden opgestuurd naar de auteur (zie adres en e-mail gegevens onder dit artikel). Recente waarnemingen kunnen bekeken worden via

home.planet.nl/~camphuys/Cetacea.html

De waarnemingen worden gebruikt voor de incidenteel verschijnende Quality Status rapporten van zowel Waddenzee als Noordzee en worden gerapporteerd in de jaarverslagen van de International Whaling Committee.